

12.00.03

С 217

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

САФОНЧИК ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК 347.627 (477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.03 - цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ОДЕСА - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ХАРИТОНОВ Євген Олегович,
завідувач кафедри цивільного права
Одеської національної юридичної академії

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ЖИЛІНKOBA Ірина Володимирівна,
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого,
професор кафедри цивільного права

кандидат юридичних наук, доцент
ЗІЛКОВСЬКА Людмила Михайлівна,
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

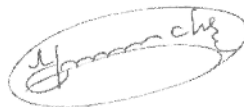
Провідна установа: Київський національний університет імені Тараса
Шевченка Міністерства освіти і науки України,
кафедра цивільного права

Захист відбудеться "1" жовтня 2004 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, кімн. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий " 31 " серпня 2004 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі сімейних відносин та їх законодавчого врегулювання.

Питання регулювання шлюбно-сімейних відносин у процесі розвитку і становлення нашої держави в економічному, соціально-культурному та у морально-етичному плані, є найбільш актуальними, оскільки останні є основою становлення і розвитку суспільства в цілому.

Значення сімейних відносин зумовлене тим, що сім'я впливає на розвиток суспільства, його моральне здоров'я і є одним з факторів підвищення соціальної активності людей. Саме в сім'ї формуються основи характеру людини, її ставлення до праці, моральних, ідейних і культурних цінностей. Тому кожне суспільство зацікавлене в міцній, духовно і морально здоровій сім'ї.

Сім'я як соціальне утворення виступала найважливішим елементом розвитку в усіх цивілізаціях. Ідеологія пріоритету сім'ї, її неминуща цінність для людини і суспільства закріплена у багатьох нормативних актах. Одне з основних положень цих документів – зміцнення і захист інституту сім'ї з боку суспільства, розробка національної сімейної політики.

Значення належного регулювання припинення шлюбу сьогодні різко підвищується з прийняттям Верховною Радою України 10 січня 2002 року нового Сімейного кодексу України (далі – СК України), який набрав чинності з 1 січня 2004 року. У зв'язку з цим інститут припинення шлюбу зазнав істотних змін, поповнився багатьма новелами, які потребують детального вивчення та глибоких досліджень.

Держава і суспільство не можуть не вбачати в припиненні шлюбу, особливо в розлученні, свідчення неблагополуччя у сфері шлюбно-сімейних відносин. Держава зацікавлена у збереженні й зміцненні сім'ї, що відображено у ст. 51 ч. 3 Конституції України, яка встановлює, що захист сім'ї є конституційним обов'язком держави.

У зв'язку зі збільшенням кількості припинених шлюбів у практичній діяльності юристів виникає багато проблем, пов'язаних із припиненням шлюбу. Така ситуація потребує систематизації знань у цій сфері, пошуку нових рішень, котрі дозволили б на сучасному рівні підійти до вирішення питань, пов'язаних із припиненням шлюбу. Все це зумовлює необхідність дослідження підстав, порядку та наслідків припинення шлюбу, вивчення досвіду правового регулювання цих питань в інших країнах, а також визначення відповідності норм чинного законодавства України нагальним потребам практики.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що питання припинення шлюбу є актуальними і з теоретичної, і з практичної точок зору, чим пояснюється доцільність обрання відповідної теми для дисертаційного дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів досліджень Одеської національної юридичної академії “Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави” (державний реєстраційний номер 0101U001195). Тема дисертації безпосередньо пов'язана з планом науково-дослідницької роботи кафедри цивільного права на 2001-2005 роки за темою “Традиція приватного права в Україні”.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертаційного дослідження є дослідження підстав та порядку припинення шлюбу, теоретичний аналіз правових наслідків припинення шлюбу, формування пропозицій щодо правового регулювання сімейних відносин, що виникають у сімейному законодавстві України в зв'язку з припиненням шлюбу.

У зв'язку з цим авторка дисертації поставила перед собою завдання:

- визначити поняття шлюбу як підстави виникнення шлюбно-сімейних правовідносин;
- проаналізувати чинне українське законодавство, яке регулює припинення шлюбу та визначає наслідки його припинення;
- здійснити аналіз динаміки правовідносин, що виникають у зв'язку із припинення шлюбу;
- виявити загальні тенденції правового регулювання припинення шлюбу в законодавстві інших країн для врахування досягнень у цій сфері і, відповідно, визначити шляхи вдосконалення законодавства України у цій галузі;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення сімейно-правового законодавства України у сфері припинення шлюбу та практики його застосування.

Об'єкт дисертаційного дослідження є система чинних в Україні нормативних актів, законодавство інших країн, що визначають поняття, порядок, підстави та наслідки припинення шлюбу, вітчизняні й зарубіжні наукові джерела, судова практика розгляду спорів між подружжям у зв'язку з припиненням шлюбу.

Предмет дисертаційного дослідження виступають правовідносини, які виникають у зв'язку із припиненням шлюбу.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження становлять спеціальні наукові методи, серед яких чільне місце посідають загальнонауковий діалектичний, методи логічного, системно-структурного, порівняльного та історичного аналізу, які у сукупності були застосовані для з'ясування сутності шлюбу, підстав, порядку та правових наслідків його припинення. Метод логічного аналізу використовувався для постановки логічно обґрунтованих висновків, а також для послідовного викладення матеріалу дослідження. Метод

системно-структурного аналізу слугував для з'ясування питань щодо припинення шлюбу, що знаходиться у процесі постійного розвитку, і визначення його місця у системі сімейного права. Використання методу порівняльного аналізу дало змогу порівняти чинне сімейне законодавство України з тим, що діяло раніше, а також з сімейним законодавством інших країн світу та норм міжнародного права. Аналіз факторів і обставин, що сприяють припиненню шлюбу, а також наведення статистичних даних у дисертаційному дослідженні застосовувався за допомогою аналітичного і статистичного методів. За допомогою історичного методу в роботі проведено дослідження історичного розвитку шлюбно-сімейних відносин та питань щодо припинення шлюбу.

Сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні висновки, практичні рекомендації та інші результати дослідження ґрунтуються на працях вітчизняних та зарубіжних учених-юристів у галузі загальної теорії права, цивільного і сімейного права: Ч.Н. Азімова, С.С. Алексеева, М.В. Антокольської, С.М. Братуся, Є.М. Ворожейкіна, Д.В. Генкіна, В.С. Гопанчука, К.А. Граве, О.В. Дзери, А.С. Довгєрта, О.О. Єрошенко, Н.М. Єршової, І.В. Жилинкової, О.С. Іоффе, О.М. Калітенко, В.М. Косака, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.П. Мананкової, В.П. Маслова, Г.К. Матвєєва, О.А. Підопригори, О.А. Пушкіна, З.В. Ромовської, В.О. Рясенцева, В.М. Самойленка, В.І. Семчика, Є.А. Суханова, В.А. Тархова, Ю.К. Толстого, Є.О. Харитонова, Ю.С. Червоного, Я.М. Шевченко та інших дослідників, що присвячені дослідженню загальних проблем права власності, права спільної власності подружжя, шлюбно-сімейних правовідносин, припинення шлюбу тощо.

Емпіричним підґрунтям дослідження є положення актів цивільного, сімейного, цивільно-процесуального законодавства та практика їх застосування, зокрема, постанови Пленуму Верховного Суду України, практика місцевих судів м. Одеси, Одеської та Миколаївської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що після прийняття нового Цивільного кодексу України і Сімейного кодексу України за характером та змістом розглянутих питань дисертація є першою спробою на монографічному рівні провести комплексний аналіз питань щодо припинення шлюбу з позицій нового цивільного, сімейного та цивільно-процесуального законодавства. Дослідження виконано з використанням положень суміжних галузей законодавства, що дало змогу розкрити значення припинення шлюбу для України, розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства. На основі системного підходу дисертантка розглянула теоретичні та практичні питання, які стосуються досліджуваного інституту сімейного права.

У дисертації сформульовані наступні нові науково-теоретичні висновки та практичні рекомендації, які й виносяться на захист. Зокрема, вперше:

– порушується питання щодо підстав і порядку поновлення сімейних відносин при припиненні режиму окремого проживання подружжя, у зв'язку з чим пропонується встановити максимальний термін дії режиму окремого проживання;

– розглянуто проблему поновлення шлюбу як факту, що має юридичне значення. Оскільки ні СК України, ані новий ЦПК України докладно не регламентують підстави й порядок поновлення шлюбу, з метою уникнення проблем щодо встановлення правового режиму майна подружжя та їхніх інших прав і обов'язків пропонується законодавчо визначити термін для поновлення шлюбу – 3 роки;

– обґрунтовується міркування про недоцільність позбавлення жінки можливості припинити шлюб шляхом його розірвання під час вагітності та впродовж одного року після народження дитини, оскільки цим порушується право жінки на розлучення;

– доводиться, що Правила реєстрації актів цивільного стану (далі – Правила) містять у собі положення, що суперечать СК України та ряду законів України. У зв'язку з цим є необхідність внесення суттєвих змін до Правил, оскільки ситуація, коли Правила містять невідповідність нормам СК України, є неприпустимою;

– пропонуються підходи до визначення строковості, за яким можна визначити два види припинення шлюбу, який може бути як строковим, так і безстроковим. Такий поділ є можливим у зв'язку з внесенням до СК України положень, що регулюють поновлення шлюбу. Коли подружжя припиняє шлюб шляхом його розірвання, а потім його поновлює за правилами, передбаченими СК України, йдеться про строкове припинення шлюбу. Строкове припинення шлюбу можливе також у випадку, коли один з подружжя був оголошений померлим, а потім рішення суду було відмінено у зв'язку з поверненням того з подружжя, хто був оголошений померлим. За бажанням сторін шлюб може бути поновлений у відповідності до чинного законодавства. Якщо ж подружжя, шлюб яких був розірваний, не заявлять про поновлення шлюбу через певні обставини (шлюб з іншою особою, небажання одного або обох з подружжя тощо), йдеться про безстрокове припинення шлюбу, оскільки в даному випадку припинення шлюбу не обмежене будь-яким терміном;

– проводиться класифікація правових наслідків, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу:

1) Правові наслідки немайнового характеру:

– між подружжям (повторний шлюб, поновлення шлюбу, зміна прізвища тощо);

– між подружжям і дітьми (з ким проживатимуть діти після припинення шлюбу, можлива зміна прізвища дитини, участь батьків у вихованні дитини після припинення шлюбу тощо);

- між подружжям, дітьми та іншими особами (участь діда, бабусі, прабабусі, прадіда у вихованні онуків, правнуків; можливість спілкування братів, сестер, які проживають окремо, тощо).

2) Правові наслідки майнового характеру:

- між подружжям (розподіл майна, аліментні відносини, спадкування);
- між подружжям і дітьми (розподіл майна, аліментні відносини, спадкування);

- між подружжям, дітьми та іншими особами (розподіл майна, спадкування);
- аргументується висновок щодо недоцільності та ускладненості ст. 250 нового ЦПК України, згідно з якою в разі одержання заяви про появу фізичної особи, оголошеної померлою, суд призначає справу до слухання за участю цієї особи, заявника та інших осіб і скасовує своє рішення про визнання фізичної особи померлою. Немає також необхідності обов'язково бути присутніми в суді як особі, що була оголошена померлою, так і заявникові. Адже для скасування такого рішення потрібен певний час. Тому можлива ситуація, коли особа, з одного боку, має право реалізовувати свої суб'єктивні права та обов'язки, а з іншого – вона формально оголошена особою померлою. У зв'язку з цим проблему можна вирішити або шляхом зміни судового порядку на адміністративний (РАЦС), або в судовому – лише з зазначенням про негайність призначення справи до розгляду та винесення рішення.

Крім того, додаткового розвитку набули такі положення:

- знайшло підтвердження, що ознаку довічного союзу чоловіка й жінки не можна включати до визначення шлюбу як правового поняття, оскільки тим самим створюється протиріччя положенню закону (ч. 3 ст. 56 СК України) щодо права кожного з подружжя припинити шлюбні відносини. При цьому дисертант не спростовує повністю ознак довічності союзу. Зазначена ознака може існувати у тих державах, де розлучення заборонені у зв'язку з різноманітними причинами, зокрема, релігійними;

- дістала додаткове обґрунтування точка зору, відповідно до якої порушується питання щодо практичної доцільності та узгодженості з чинним законодавством встановлення режиму окремого проживання подружжя у разі неможливості або небажання дружини та (або) чоловіка проживати спільно, оскільки можлива ситуація неодноразового встановлення і припинення зазначеного режиму, що може ускладнити порядок визнання правового режиму майна, набутого за час такого шлюбу. Тому доцільніше звертатися до суду або органу РАЦС з заявою не про встановлення режиму окремого проживання, а про розірвання шлюбу;

- набула подальшого розвитку теза про те, що законодавчо не досить чітко визначені підстави та порядок встановлення й припинення режиму

окремого проживання подружжя. Підставами встановлення такого режиму визнаються можливість і небажання обох чи одного з подружжя проживати спільно, але критерії для вирішення цієї проблеми законодавчо не закріплені, у зв'язку з цим повинні бути внесені зміни до СК України;

– сформульовані пропозиції щодо регулювання питань при встановленні режиму окремого проживання подружжя. Оскільки у законодавстві не вказано, як саме необхідно встановлювати зазначений режим, якщо один з подружжя проти встановлення режиму окремого проживання подружжя, пропонується зазначену проблему у такому випадку вирішувати шляхом розірвання шлюбу, у зв'язку з цим повинні бути внесені зміни до СК України.

Обґрунтованість висновків та пропозицій дисертаційної роботи підкріплюється комплексом досліджень із застосуванням загальних і спеціальних методів, які здійснені на підставі аналізу спеціальної літератури, нормативно-правових актів та практики щодо припинення шлюбу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що воно містить комплексний аналіз проблем припинення шлюбу, результати якого сприятимуть більш ефективному розгляду судами спорів між подружжям щодо підстав та порядку припинення шлюбу, поділу майна при розірванні шлюбу, а також інших питань, пов'язаних з припиненням шлюбу. Положення дисертації можуть бути використані при підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій для студентів юридичних факультетів, при розробці навчальних програм і викладанні курсу “Цивільне право України” та спеціального курсу “Сімейне право України”, а також допоможуть студентам вищих навчальних закладів при підготовці наукових праць у процесі вивчення зазначених курсів. Розроблені положення щодо вдосконалення законодавства України з питань припинення шлюбу. Отримані результати можуть бути взяті за основу при подальшому дослідженні проблеми припинення шлюбу. Висновки та пропозиції, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані в практичній роботі органів юстиції, органів суду, нотаріату, РАЦС при вирішенні спорів у конкретних справах.

Апробація результатів дослідження. Дисертація по частинах і в цілому обговорена на кафедрі цивільного права Одеської національної юридичної академії. Положення й висновки дисертаційного дослідження знайшли втілення в наукових повідомленнях, а також використовувалися у процесі проведення практичних занять зі студентами Одеської національної юридичної академії.

Теоретичні висновки, сформульовані в дисертації, доповідалися та обговорювалися на 5-й, 6-й звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Одеської національної юридичної академії (травень 2002 р., травень 2003 р., м. Одеса), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Проблеми вдосконалення сімейного

законодавства України” (грудень 2001 р., м. Одеса), на міжнародних наукових конференціях “Римське право і сучасність” (грудень 2001 р. та 2002 р., квітень 2004 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення у чотирьох наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань ВАК України, а також при підготовці навчального посібника “Цивільне та сімейне право України” (Харків: Одіссей, 2004) та коментарів до ЦК України (Харків: Одіссей, 2003; Київ: Юридична література, 2003).

Структура дисертації відображає логіку і послідовність наукового дослідження та обумовлена його предметом і метою. Дослідження будується за принципом поступального розгляду окремих питань, які пов’язані проблематикою дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, які включають 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (260 найменувань). Повний обсяг дисертації – 206 сторінок, у тому числі список літератури – 18 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, дається характеристика об’єкта, предмета і методології дослідження, визначаються мета, завдання дослідження, науково-теоретична основа, формулюються наукова новизна та основні положення, які виносяться на захист, висвітлюється практичне значення й апробація результатів дослідження, вказуються публікації за темою дисертації.

Перший розділ “Огляд літератури і вибір напрямів дослідження” присвячений постановці проблеми, дослідженню стану вивчення проблеми, визначенню методологічного підґрунтя ключових понять дослідження.

У підрозділі 1.1. **“Розвиток законодавства з питань шлюбу та його припинення”** розглядається динаміка розвитку законодавства з питань припинення шлюбу. При аналізі стану першоджерел були розглянуті насамперед ті юридичні пам’ятки, акти цивільного та сімейного законодавства тощо, які містять інформацію про стан правової доктрини у галузі в цілому, а також відбивають досягнення правової думки, котрі знайшли відображення в окремих нормах права, правових інститутах, кодифікованих актах. У зв’язку з цим була визначена трансформація ставлення держави до сім’ї, до укладання та припинення шлюбу. На цій основі було встановлено динаміку потреби у подальшому врегульованні цього питання.

Зазначається, що уявлення про інститут припинення шлюбу істотно змінювалися в різні епохи. У Стародавньому Римі розлучення вважали цивільним правочином, що не потребував спеціальної процедури. Давні

джерела права дають змогу зробити висновок, що попри намагання встановити конкретні підстави для розлучення у добу античності, воно було порівняно простим і часто залежало від волі подружжя.

У середньовічній Європі припинення шлюбу відповідно до канонічних уявлень або вважалось зовсім неприпустимим (у католицьких країнах), або ж дозволялось тільки за наявності суворо обмежених засад, і не інакше, як за рішенням церковної влади. Місце релігійної заборони займають норми моралі, а також розуміння публічно-правового порядку.

Кодекс Наполеона передбачав можливість розлучення і роз'єднання. Роз'єднання можливе на вимогу одного з подружжя та на тих самих підставах, що й розлучення. Різниця в тому, що шлюб не припиняється, але відбувається поділ майна та припиняється обов'язок жити разом. Таким чином, режим окремого проживання подружжя у новий час вперше було закріплено в Кодексі Наполеона. Аналогічне положення було застосоване законодавцем і закріплене у Сімейному кодексі України, що передбачає режим окремого проживання подружжя – поняття, якого раніше в українському законодавстві не існувало.

Прийняття Русско християнства зумовило поступове прийняття через православну церкву візантійських норм шлюбно-сімейного права, які істотно скоригували правила місцевого звичаєвого права (у тому числі щодо припинення шлюбу), котрі діяли раніше в Україні.

У добу Середньовіччя розірвання шлюбу було ускладнене, і повна лібералізація тут намітилася вже починаючи з XIX століття.

У підрозділі 1.2. “Огляд літератури за темою дисертаційного дослідження” присвячено аналізу наукових праць правознавців, які спеціально або опосередковано торкаються досліджуваних питань.

Зокрема, загальних положень шлюбу торкаються: М.Я. Булошников, Є.М. Ворожейкін, В.А. Грачова, С.І. Гусев, Н.В. Єршова, В.Н. Корнилова, Ю.К. Корольов, Н.М. Кострова, Б.Л. Леонідова, В.Ф. Маслов, А.М. Нечаєва, М.Т. Оридорога, Н.В. Орлова, З.В. Ромовська, В.А. Рясенцев, Г.Н. Сverdлов, В.І. Тертишников, М.К. Треушников, Д.М. Чечот, Ю.С. Червоний, Л.В. Чуйко, М.Й. Штефан, Н.Г. Юркевич та ін.

Правовідносини майнового та немайнового характеру, що виникали між подружжям під час перебування у шлюбі, а також після припинення шлюбу, досліджували: М.В. Антокольська, Т.О. Ариванюк, Л.В. Афанасьєва, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, О.Н. Кудрявцев, Н.С. Малєїн, О.О. Підпригора, Н.В. Рабінович, М.О. Рейхель, С.О. Харитонов, Н.А. Шишагін та ін.

Проблема припинення шлюбу і сьогодні привертає увагу багатьох дослідників. Серед останніх розробок українських дослідників у зазначеному напрямі слід згадати праці О.М. Калітенко, А. Кидалової, Я.М. Шевченко, П.І.Шевчук та ін.

Огляд літератури дозволив дійти висновку про те, що попри значну увагу науковців до означеної проблеми, велика кількість питань усе ще залишається недослідженою, а отже, проаналізовані питання є актуальними і теоретичними з теоретичної та практичної точок зору, а тому є всі підстави для вивчення цієї проблеми.

Другий розділ **“Шлюб як підстава виникнення шлюбно-сімейних правовідносин”** присвячений науковому аналізу шлюбу, його правової природи, підставам виникнення та припинення шлюбно-сімейних правовідносин, визначенню їх у сучасній системі сімейного права України.

У підрозділі 2.1. **“Поняття шлюбу та його правова природа”** аналізується юридична природа шлюбу.

Найбільш вдалим здається визначення шлюбу як вільного (добровільного), моногамного, рівноправного союзу чоловіка і жінки, спрямованого на створення сім'ї, укладеного з дотриманням порядку і умов, передбачених законом, який породжує між подружжям взаємні особисті та майнові права і обов'язки. При цьому він виступає одночасно як явище соціально-узагальнене та особисто-конкретне, відчуваючи на собі складний вплив правових і моральних правил, етичних норм, законів. Незважаючи на значну кількість існуючих концепцій щодо правової природи шлюбу, більшість з них непридатні для застосування на практиці, хоч кожна теорія має свої позитивні моменти. При цьому шлюб – це не правовий статус, а система правовідносин.

У підрозділі 2.2. **“Поняття та сутність шлюбно-сімейних правовідносин”** звертається увага на те, що виникнення сім'ї ґрунтується на такому юридичному факті, як шлюб, за допомогою якого оформлюються правові зв'язки сім'ї.

Сім'я – це колектив, об'єднаний різноманітними узами. Одні з них пов'язані з почуттями, інші з міркуваннями морального і навіть матеріального або ділового порядку. Особливе місце у системі суспільних цінностей посідає сім'я як коло осіб, яких об'єднують не тільки емоційні начала, а й взаємні права, обов'язки, передбачені правовими нормами, що виражають державні інтереси. Сім'я – це мала соціальна група суспільства, яка заснована на союзі подружжя, на спільному веденні господарства та взаємній моральній відповідальності. Однією з головних ознак сім'ї є спільне проживання її членів. Бажання жити разом звичайно пояснює прагнення укласти шлюб. Відсутність такого бажання може свідчити про фіктивність шлюбу.

Специфічність шлюбно-сімейних відносин зумовлена тим, що вони виникають не із звичайних юридичних фактів, що характерні для цивільних правовідносин (односторонній правочин, договір), а із шлюбу, споріднення, батьківства. Важливо відзначити, що з цих фактів виникають не тільки особисті немайнові відносини, але й майнові. Саме тому шлюбно-сімейні відносини є, як

правило, тривалими і пов'язують між собою не чужих людей (як у цивільному праві), а близьких – подружжя, дітей.

Шлюбно-сімейні правовідносини виникають на підставі специфічних юридичних фактів (вступ до шлюбу та його припинення, народження дітей). Особливого значення у сімейному праві набувають юридичні факти – стани (одруження, споріднення). Адміністративно-правові акти державних органів часто є елементами юридичного складу, що породжує правові наслідки, – реєстрації шлюбу, його припинення тощо.

До елементів шлюбно-сімейних відносин належать суб'єкти, об'єкти, зміст, які в сукупності існують у будь-яких сімейних правовідносинах. Суб'єктний склад шлюбних відносин визначений законом (саме подружжя – фізичні особи).

Суб'єктивні права і обов'язки в сфері шлюбних відносин можуть бути майновими і немайновими. Майнові суб'єктивні права і обов'язки характеризуються тим, що вони тісно пов'язані з колом визначених осіб.

Оскільки суб'єктивні сімейні права реалізуються, як правило, в правовідносинах, вони за своєю юридичною природою виступають як відносні права. Суб'єктові сімейного права завжди протистоїть інший суб'єкт. Будь-яке особисте право подружжя існує лише тоді, коли шлюб зареєстрований. Припинення шлюбу означає припинення й особистого сімейного права. Тому суб'єктивне сімейне право – це відносне право. Що ж до особистих немайнових прав, то вони виступають взагалі як відносні, оскільки проявляються тільки у сфері відносин шлюбу і сім'ї.

У підрозділі 2.3. “Підстави виникнення й припинення шлюбно-сімейних правовідносин” досліджуються чинники виникнення шлюбно-сімейних правовідносин, а також їх зміна і припинення; які норми права пов'язують з настанням певних обставин, що називаються юридичними фактами. Їм притаманні як загальні ознаки, що властиві всім юридичним фактам незалежно від галузевої приналежності, так і спеціальні, що характерні тільки для юридичних фактів у сімейному праві.

Категорія юридичного факту відображає динаміку суспільних відносин і, відповідно, правовідносин, найважливіша стадія якої – реалізація суб'єктивних прав і обов'язків. У процесі дослідження проводиться класифікація юридичних фактів.

Шлюб як союз чоловіка і жінки, що має соціальне значення, визначає правове становище дітей, народжених у цьому союзі, майнові відносини між подружжям та їхні спадкові права. Щодо цих прав шлюб є юридичним фактом, однак укладення такого союзу залежить від волі майбутнього подружжя і є правочином.

Особисті відносини подружжя тривають протягом усього часу існування шлюбу. Відносини щодо спільної сумісної власності тривають і після припинення

шлюбу шляхом його розірвання аж до поділу спільного майна подружжя, якщо режим нажитого під час шлюбу майна не був змінений шлюбним договором. Для виникнення інших відносин, наприклад, відносин утримання, необхідно встановити наявність й інших фактів (непрацездатність, нужденність тощо).

Нормами сімейного законодавства регулюються зв'язки між подружжям, дітьми тощо. Зокрема, регулюються відносини людей, які перебувають у шлюбі. Відносини людей, що оформлені у встановленому законом порядку, слід вважати шлюбом. Саме з моменту реєстрації шлюбу жінка отримує статус дружини і чоловік – статус чоловіка з правами і обов'язками, що звідси випливають, які вони регулюють у рамках конкретних правовідносин.

Особливий випадок становить ситуація, коли чоловік та жінка довгий час живуть разом, фактично створюють сім'ю, але свого союзу не реєструють. Ст. 21 СК України встановлює, що проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Однак при цьому кодекс містить низку статей (наприклад, ст. ст. 74, 91), які закріплюють такі самі майнові права для осіб, що знаходяться у фактичних шлюбних стосунках, як і для подружжя (право спільної сумісної власності на майно, право на утримання). У зв'язку з цим зазначається, що таке визнання фактичних шлюбних відносин є невиправданим, оскільки втрачається значення реєстрації шлюбу. З цих міркувань вказані статті СК України повинні бути вилучені, а майнові стосунки між особами, які знаходяться у фактичних шлюбних відносинах, мусять (як і раніше) регулюватися нормами цивільного законодавства.

У третьому розділі “Підстави і порядок припинення шлюбу” аналізуються поняття припинення шлюбу, підстави і порядок його припинення, режим окремого проживання подружжя та поновлення шлюбу.

У процесі дослідження було визначено поняття припинення шлюбу, під яким розуміють припинення на майбутнє правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами.

Аналізується також порядок поновлення шлюбних відносин. Припинення режиму окремого проживання подружжя має здійснюватися у судовому порядку, оскільки встановлюється він рішенням суду. Поновлення сімейних відносин у такому випадку доцільно проводити в особливому провадженні, оскільки жоден з подружжя не виступає ні як позивач, ні як відповідач. Така сама тенденція передбачена в новому ЦПК України.

У процесі дисертаційного дослідження зроблено висновок, що для двох порядків розірвання шлюбу (через суд і через органи РАЦС) існують два процесуальні рішення. При розірванні шлюбу в державних органах РАЦС шлюб вважається припиненим з моменту реєстрації розірвання шлюбу в органах РАЦС, а при розірванні шлюбу судом – від дня набрання чинності рішенням суду.

У дисертації обґрунтовується думка, що такий підхід до визначення моменту розірвання шлюбу є виправданим з теоретичної та практичної точок зору.

У підрозділі 3.1. “Підстави припинення шлюбу” досліджуються підстави припинення шлюбу, які регулюються нормами СК України. У залежності від настання певного юридичного факту виділяють наступні підстави припинення шлюбу: 1) внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим; 2) внаслідок розірвання шлюбу за заявою одного або обох з подружжя.

У дисертації особлива увага звертається на порядок припинення шлюбу громадян України з іноземцями, а також іноземних громадян між собою в Україні. Зазначається, що поширеність сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом, викликає необхідність правового вирішення протиріч між сімейним законодавством України та законодавством інших держав. Із прийняттям в Україні нового СК ці проблеми в основному вирішені, крім того, усунуто прогалини, які мали місце в чинному раніше сімейному законодавстві.

У підрозділі 3.2. “Порядок припинення шлюбу в органах РАЦС” розглядаються питання, що стосуються підстав і порядку розірвання шлюбу в органах РАЦС. Докладно розглядаються особливості розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя, які не мають дітей, а також порядок розірвання шлюбу з ініціативи одного з подружжя. При цьому особлива увага приділяється припиненню шлюбу у зв’язку з оголошенням громадянина безвісно відсутнім або померлим.

На основі аналізу положень законодавства зроблено висновок, що в адміністративному порядку через органи РАЦС шлюб розривається: а) за спільною заявою подружжя, які не мають спільних дітей, за їхньою взаємною згодою; б) за заявою одного з подружжя, якщо інший з подружжя визнаний у встановленому порядку безвісно відсутнім, недієздатним внаслідок душевної хвороби або слабоумства, засуджений до позбавлення волі на термін не менше трьох років і реально відбуває покарання в момент розірвання шлюбу.

У дисертації наголошується, що роль органу РАЦС зводиться до простої реєстрації розлучення. При розірванні шлюбу в органах РАЦС подружжя не зобов’язані вказувати причини припинення шлюбно-сімейних відносин, у свою чергу працівники РАЦС не мають права вимагати від них указувати ці причини. При цьому шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнової суперечки. В інших випадках розірвання шлюбу проводиться тільки в судовому порядку.

У підрозділі 3.3. “Судовий порядок припинення шлюбу” розглядається порядок припинення шлюбу за взаємною згодою подружжя, яке має спільних дітей, а також порядок розірвання шлюбу без взаємної згоди подружжя, докладно аналізується порядок звернення до суду, розглядаються питання визнання шлюбу фіктивним, встановлюється момент припинення шлюбу у разі його розірвання,

визначаються питання, що їх вирішує суд при розгляді справ про розлучення, наводяться приклади судової практики з питань припинення шлюбу.

Розірвання шлюбу в судовому порядку передбачено у випадку, коли подружжя має спільних дітей, а також за відсутності згоди одного з подружжя на розлучення. В судовому порядку розглядаються також справи про розірвання шлюбу, якщо один з подружжя, хоч і заявляє про згоду на розлучення, але ухиляється від розірвання шлюбу в органах РАЦС: відмовляється подати спільну заяву, не з'являється для реєстрації розлучення, а також у випадках, коли один з подружжя не в змозі з'явитися до РАЦС для надання заяви про розірвання шлюбу. Якщо у справах, віднесених до компетенції органів РАЦС, зацікавленому одному з подружжя (подружжю) з тих чи інших підстав було відмовлено у розлученні або у вирішенні спору по суті, він може використати право на судовий порядок розгляду його вимог.

Судова процедура розлучення підпорядковується вимогам цивільного процесуального законодавства, яке достатньо докладно регламентує права та обов'язки обох сторін – учасників судового процесу. Саме по собі підпорядкування шлюбно-розлучної процедури певним правилам можна вважати державно-правовим регулюванням відносин, пов'язаних з припиненням шлюбу.

У четвертому розділі **“Правові наслідки припинення шлюбу”** аналізуються юридичні наслідки припинення шлюбу – немайнових і майнових прав та обов'язків подружжя, дітей, інших осіб у випадку припинення шлюбу, розглядаються відмінності припинення шлюбу від визнання його недійсним, правових наслідків, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу.

Зокрема зазначається, що правові наслідки припинення шлюбу полягають у припиненні на майбутній час особистих і майнових правовідносин, які існували між подружжям під час шлюбу. Шлюб, проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу породжує безліч правових наслідків, що стосуються не лише колишніх чоловіка та дружини, але і їхніх дітей, інших осіб, а також майна.

У підрозділі 4.1. **“Немайнові права та обов'язки, що виникають між подружжям, дітьми, іншими особами у зв'язку з припиненням шлюбу”** досліджуються особисті немайнові права (обов'язки) подружжя, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу.

Реалізація особистих немайнових прав одним з подружжя можлива лише при узгодженні своїх дій з іншим подружжя і навіть з урахуванням інтересів сім'ї в цілому (дітей, батьків). Виходячи з цього, припинення особистих немайнових прав здійснюється разом з припиненням шлюбу. Але при цьому слід зазначити, що, як виходить з розділу 6 СК України, особисті немайнові права та обов'язки подружжя, які виникли під час шлюбу, поширюють юридичні наслідки реалізації зазначених правовідносин на осіб, котрі розірвали шлюб.

Розглядаються правові наслідки немайнового характеру, що виникають між подружжям у зв'язку з припиненням шлюбу, між подружжям і дітьми, між подружжям, дітьми та іншими особами.

Окремо розглядаються *правові наслідки немайнового характеру, що виникають між подружжям у зв'язку з припиненням шлюбу.*

Право на вибір прізвища належить до групи особистих немайнових прав подружжя. Воно полягає у можливості вибору подружжям прізвища як при укладанні шлюбу, так і у випадку його припинення.

У контексті розгляду права на поновлення шлюбу зазначається, що коли б не було повторного шлюбу, чоловік і жінка, шлюб між якими був розірваний, вправі подати в суд заяву про поновлення їхнього шлюбу за умови, що жоден з них не перебував після цього у повторному шлюбі. Аналіз сімейного законодавства, яким передбачено поновлення шлюбу у разі з'явлення особи, котра була оголошена померлою або визнана безвісно відсутньою, свідчить, що шлюб поновлюється лише за одночасної наявності двох умов: 1) якщо є взаємна згода подружжя і 2) якщо ніхто з них не перебуває у повторному шлюбі.

Також розглядаються правові наслідки немайнового характеру, що виникають між подружжям та дітьми у зв'язку з припиненням шлюбу. Той з батьків, хто проживає окремо від дитини, зобов'язаний брати участь у її вихованні і має право на особисте спілкування з нею.

Мати та батько мають рівні права й обов'язки відносно дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою, чи ні. І сам факт розірвання шлюбу не впливає на обсяг прав та обов'язків щодо дитини. Батьки за взаємною угодою можуть вирішувати питання участі того з них, хто проживає окремо від дитини, у її вихованні. Один з батьків має право перешкоджати зміні прізвища своєї дитини. У випадку виникнення спору його вирішує орган опіки та піклування або в судовому порядку.

Одним з основних особистих немайнових прав дитини є її право на сім'ю та сімейне виховання. Насамперед воно полягає у наданні дитині можливості жити й виховуватися у сім'ї. Право дитини на сімейне виховання охоплює не лише проживання з батьками, а й її спілкування з дідом, бабусею, прадідом, прабабусею, братами, сестрами та іншими членами сім'ї. Тому з метою підтримання та зміцнення родинних зв'язків законодавець і закріплює право братів і сестер на спілкування незалежно від їхнього місцезнаходження і ставлення до цього батьків або інших членів сім'ї.

У підрозділі 4.2. "Майнові права та обов'язки, що виникають між подружжям, дітьми, іншими особами у зв'язку з припиненням шлюбу" аналізуються правові наслідки майнового характеру, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу. Наголошується на тому, що розірвання шлюбу впливає не тільки на особисті, але й на майнові відносини колишнього подружжя

(одного з подружжя, якщо шлюб припиняється не внаслідок його розірвання, а внаслідок смерті або оголошення його померлим), а також інших осіб.

У процесі дослідження розглядаються правові наслідки майнового характеру, що виникають між подружжям у зв'язку з припиненням шлюбу.

Майнові правовідносини подружжя – це складний комплекс дій стосовно володіння, користування і розпорядження майном. Правовий режим майна подружжя визначається в залежності від того, ким він встановлений – законодавцем чи самими учасниками майнових відносин – подружжям. У зв'язку з цим можна говорити про законний (легальний) і договірний (контрактний) правові режими подружнього майна. Майно, що було вже придбане подружжям у період шлюбу, продовжує залишатися спільним і після його розірвання, аж поки воно не буде розділене між подружжям.

При договірному режимі майна подружжя має право самостійно встановлювати для себе обсяг взаємних прав і обов'язків у майновій сфері. Істотною новелою в цьому питанні є можливість закріпити у шлюбному договорі нерівність часток подружжя у спільному майні. Відповідно до законного правового режиму все майно можна підрозділити на спільне майно і роздільне.

Оскільки у випадку смерті одного з подружжя інший входить до першої черги спадкоємців за законом, у дисертації розглядаються питання спадкових прав одного з подружжя, а також права та обов'язки, які належали померлому з подружжя на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Внаслідок того, що для сімейних правовідносин характерним є принцип взаємної моральної та матеріальної підтримки, при розірванні шлюбу, на відміну від визнання його недійсним, права та обов'язки подружжя не анулюються. Тому розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї під час шлюбу.

У процесі дисертаційного дослідження визначено, що для наявності аліментних зобов'язань між колишнім подружжям необхідно, щоб той з подружжя, хто вимагає аліменти, був непрацездатним і потребував матеріальної допомоги, а той з подружжя, від кого вимагають аліменти, був спроможний їх сплачувати. Права та обов'язки подружжя по утриманню передбачені нормами СК України, де визначаються способи надання утримання, час, з якого вони сплачуються, розмір аліментів одного з подружжя за рішенням суду, припинення права одного з подружжя на утримання тощо.

Окремо розглядаються *правові наслідки майнового характеру, що виникають між подружжям та дітьми у зв'язку з припиненням шлюбу*. Майнові права та обов'язки подружжя, що виникають під час шлюбу, поширюють юридичні наслідки реалізації зазначених правовідносин на осіб, що розірвали шлюб, а також на відносини з іншими особами (дітьми).

Зокрема, обґрунтовується точка зору, що підставою виникнення аліментних правовідносин щодо утримання батьками своїх дітей є сукупність таких юридичних фактів: 1) кровне споріднення між батьками і дітьми, засвідчене у встановленому законом порядку, або інші юридично значущі зв'язки між ними; 2) вік особи (дитини), яку батьки зобов'язані утримувати. Батьки зобов'язані утримувати свою дитину незалежно від того, одружені вони чи розлучені. Цей обов'язок зберігається й у тому разі, коли дитина народилася у шлюбі, який згодом було визнано недійсним.

Обов'язок утримувати дитину – це моральне і найважливіше правове зобов'язання батьків. Батьки можуть за домовленістю між собою визначати способи виконання обов'язку утримувати дитину. Якщо між колишнім подружжям немає домовленості щодо утримання дитини, зазначене питання вирішується в судовому порядку. У зв'язку з цим у кожному конкретному випадку суд визначає розмір аліментів з урахуванням зазначених вище обставин.

Правові наслідки майнового характеру, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу, можуть наступити для дитини у випадку спадкування майна у разі смерті (оголошення померлим) одного з батьків. Спадкування відбувається за правилами, встановленими книгою VI ЦК України.

Розглядаються також правові наслідки майнового характеру, що виникають між подружжям, дітьми та іншими особами у зв'язку з припиненням шлюбу. У випадку розподілу майна між подружжям, які розривають свій шлюб, можуть бути зачеплені інтереси інших осіб (членів сім'ї та ін.), яким спірне майно належить також на праві спільної власності. При вирішенні спору в судовому порядку їх майнові інтереси також повинні враховуватися. Правові наслідки майнового характеру, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу, можуть наступити також і для інших осіб у випадку спадкування майна в разі смерті (оголошення померлим) одного з подружжя.

ВИСНОВКИ

У Висновках сформульовано найбільш істотні положення й пропозиції, отримані в результаті дисертаційного дослідження даної теми, даються рекомендації щодо вдосконалення механізму правового регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу.

Сімейне законодавство, незважаючи на прийняття нового Сімейного та Цивільно-процесуального кодексів, все-таки потребує подальшого вдосконалення, а деякі їх концептуальні положення – додаткового переосмислення з метою забезпечення прав та інтересів громадян у зв'язку з припиненням шлюбу.

У сучасній концепції сімейного законодавства України зазначається, що шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або внаслідок розірвання шлюбу. Припинення шлюбу поставлене під контроль держави

і може здійснюватися тільки відповідними державними органами: органом РАЦС чи судом у випадках, прямо передбачених СК України. Той чи інший порядок розірвання шлюбу передбачений у СК України в залежності від певних обставин і не може бути визначений бажанням сторін.

Конституція України 1996 року, новий Цивільний кодекс України, новий Сімейний кодекс України та новий Цивільно-процесуальний кодекси містять у собі цілий перелік норм, спрямованих на захист прав і свобод осіб, які перебувають у шлюбі, а також на регулювання взаємовідносин подружжя на принципах взаємоповаги особистих немайнових і майнових прав, що виникають після реєстрації шлюбу.

Припинення шлюбу впливає не тільки на особисті, а й на майнові відносини колишнього подружжя (одного з подружжя, якщо шлюб припиняється не внаслідок розірвання, а внаслідок смерті або оголошення його померлим), а також інших осіб.

З припиненням шлюбу перестає діяти законний режим майна подружжя, тобто режим їхньої загальної спільної власності, але за умови, що подружжя розділили спільно нажите в шлюбі майно. Якщо подружжя не розділили спільного майна, то й після розлучення воно продовжує залишатися спільним з відповідним правовим режимом, тому що було придбане під час шлюбу. Саме по собі розлучення без розподілу майна не може перетворити спільну власність подружжя на часткову або на роздільну власність.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що припинення шлюбу є важливим процесом у житті багатьох людей, тому правильне вирішення виникаючих проблем та питань щодо проведення його впливатиме на колишніх подружжів, їхніх неповнолітніх дітей, інших осіб, на майнові і немайнові відносини незалежно від того, яким чином відбулося припинення шлюбу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Заключение и прекращение брака в римском праве // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – № 13. – С. 170-176.

2. Порядок виникнення, здійснення і припинення спільної сумісної власності подружжя за законодавством України // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юрид. л-ра, 2002. – № 16. – С. 481-486.

3. Недійсність шлюбу за новим Сімейним кодексом України // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юрид. л-ра, 2003. – № 17. – С. 16-21.

4. Підстави і порядок розірвання шлюбу // ~~Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць. – Одеса: Юрид. л-ра, 2003. – № 18. – С. 577-582.~~

АНОТАЦІЯ

Сафончик О.І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2004.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню правовідносин, які виникають між подружжям та іншими особами у зв'язку з припиненням шлюбу, що обумовлено необхідністю розробки нового підходу до врегулювання шлюбно-сімейних правовідносин і вдосконаленню юридичного інструментарію для їхнього оформлення.

Вперше на рівні дисертаційної розвідки проводиться дослідження інституту припинення шлюбу за новим законодавством України. Основною метою дисертаційного дослідження є визначення підстав та порядку припинення шлюбу, їх особливостей, що пов'язані із зміною законодавства, теоретичний аналіз правових наслідків, які виникають у процесі припинення шлюбу.

Дослідження інституту припинення шлюбу здійснено в історичному розвитку та в порівнянні підходів до його регулювання на різних етапах його формування. У дисертації послідовно досліджується генеза інституту шлюбу, його значення в сучасному сімейному праві як підстави виникнення шлюбно-сімейних правовідносин, порядок і підстави припинення шлюбу, а також правові наслідки, що виникають між особами у зв'язку з припиненням шлюбу.

Сформульовані пропозиції щодо вдосконалення шлюбно-сімейного законодавства України.

Ключові слова: римське приватне право, шлюб, шлюбно-сімейні правовідносини, подружжя, РАЦС, припинення шлюбу, розірвання шлюбу.

АННОТАЦИЯ

Сафончик О.И. Правовое регулирование прекращения брака в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2004.

Диссертация посвящена комплексному исследованию прекращения брака в соответствии с действующим законодательством Украины.

Актуальность темы обусловлена отсутствием теоретических исследований, предметом которых являются сущность и место брака в

системе семейного права Украины, понятие, основания и порядок прекращения брака, а также правовые последствия его прекращения.

Исследование оснований, порядка, правовых последствий прекращения брака в семейном законодательстве Украины проведено при помощи методов системно-структурного, формально-логического, сравнительного, а также исторического анализа, что позволило рассмотреть прекращение брака в динамике развития правового регулирования соответствующих отношений.

В диссертации проанализирована литература, посвященная прекращению брака, сделан вывод о недостаточном уровне исследования прекращения брака. При определении структуры работы и методологии исследования принят во внимание один из основных законов существования и развития права – преемственность, который обусловил необходимость использования временного и пространственного критерия. Рассмотрены представления об институте прекращения брака, которые существенно изменялись в различные эпохи.

Впервые на уровне специального монографического исследования осуществлен теоретический и научный анализ правовой природы прекращения брака; в соответствии с целями диссертационной работы установлены и проанализированы основания и порядок прекращения брака; осуществлен анализ соответствующих новелл отечественного семейного законодательства на современном этапе, в частности, содержащихся в новом Семейном кодексе Украины, а также определены и подвергнуты научному исследованию правовые последствия прекращения брака.

Особое внимание в диссертации уделено понятию прекращения брака, под которым понимают прекращение на будущее правоотношений между супругами, которые возникли из зарегистрированного действительного брака, вызванные определенными юридическими фактами.

Рассмотрены основания прекращения брака, которые зависят от наступления определенного факта: 1) брак прекращается вследствие смерти одного из супругов или объявления его умершим; 2) брак прекращается вследствие его расторжения по заявлению одного или обоих супругов.

Рассмотрены два порядка прекращения брака – судебный и административный (в органах РАГС). Правовое регулирование прекращения брака в органах РАГС объединяет отдельные случаи, которые оправдывают упрощенную процедуру расторжения брака. Это: расторжения брака при взаимном согласии супругов, не имеющих детей; расторжение брака с лицом, объявленным безвестно отсутствующим; признание одного из супругов недееспособным вследствие душевной болезни; осуждение одного из супругов за совершение преступления к лишению свободы на срок не менее трех лет. Во всех остальных случаях брак расторгается в судебном порядке.

Проведенный анализ специальной научной литературы, положений семейного и гражданского законодательства, а также практики его применения позволил диссертантке по-новому охарактеризовать ряд определяющих отличий прекращения брака от признания его недействительным, определить сущность прекращения брака, провести классификацию правовых последствий, возникающих в связи с прекращением брака.

В процессе исследования установлено, что брак, проживание одной семьей без регистрации брака порождает последствия правового и морального характера, которые касаются не только бывших супругов, но и их детей, других лиц, а также имущества.

По результатам диссертационного исследования сформулированы предложения по усовершенствованию механизма правового регулирования семейных отношений и семейного законодательства Украины, а также практики его применения.

Ключевые слова: римское частное право, брак, брачно-семейные правоотношения, супруги, РАГС, прекращение брака, расторжение брака.

SUMMARY

Safonchik O.I. Legal regulation of breaking off marriage in Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for a candidate Degree in Law in speciality 12.00.03 – Civil Law and Civil Process; Family Law; Private International Law. - Odessa National Academy of Law. Odessa, 2004.

The dissertation is dedicated to an all-embracing investigation of legal regulations, which occur between spouses in connection with dissolution of their marriage that caused the necessity to work out a new approach to the settlement of marriage and family legal relations and strengthening of legal instruments for their legislation.

For the first time the institution of breaking off a marriage are carried on at a scientific level under the new legislation of Ukraine. The principal aim of the thesis is determination of grounds and order of breaking off a marriage, their peculiarities, which are connected with the change of legislation, theoretical analysis of legal consequences that occur in the course of contraction and dissolution of a marriage.

The genesis of the institution of marriage, its significance in present day family law as a reason for the rise of marriage and family legal relations, grounds and order of breaking off a marriage and also legal consequences arising between people in connection with breaking off a marriage are successively investigated in the dissertation.

Key words: roman private law, RACS, marriage, marriage and family legal relations, breaking off a marriage.